

IV. СТУДІЇ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Олександр Федоренко

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДИСКУРСУ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюються проблемні питання щодо розгортання наукового дискурсу формування політичної ідентичності в українському суспільстві на початку ХХІ століття. Окреслено теоретичні здобутки провідних вітчизняних науковців у розробці проблемних питань розвитку українського суспільства на початку ХХІ століття.

Ключові слова: ідентичність, суспільство, політична думка, держава.

Fedorenko Alexandre Aspects of theory and ideology in discourse of political identities in Ukrainian society at the beginning of the 21st century. The article deals with problematic issues as to development of scholarly discourse on formation of political identities in Ukrainian society on the beginning of the twentieth century. Theoretical contributions of leading Ukrainian scholars are evaluated in the development of key issues concerning Ukrainian society in the beginning of the 21st century.

Key words : identity, society, political thought, state.

Навколо змісту проблеми ідентичності, саме як політичного явища, останнім часом у вітчизняній науковій літературі розгорнуто науковий дискурс щодо вибору в українському соціумі на початку ХХІ століття типу ідентичності, який може поєднувати політичні й економічні інтереси, культурні та світоглядні орієнтації населення і цінності, до яких можна віднести людину, її права і свободи, розвиток інститутів демократичного та правового суспільства, толерантність до національного розвитку інших народів, їхньої історії, культури, мови.

У сучасній світовій науці проблеми ідентичності значною мірою пов'язані з такими політичними концептами, як нація, націоналізм, національна ідея, національна

свідомість. Виходячи з аналізу аспектів вияву цих концептів, вітчизняні політологи вважають, що вибір структурами влади після проголошення незалежності України геополітичної стратегії і ідентифікаційної моделі ускладнювався відсутністю чітких ідейних орієнтирів, неготовністю еліти виробити проект реформування усєї системи соціуму [1;с. 194].

Однією з найважливіших модернізаційних проблем українського суспільства залишається національно-культурна самоідентифікація громадян, оскільки відсутність нової модернізованої ідентичності оцінюється дослідниками як одна з реальних загроз для стабільності суспільства, так і цілісності держави. Тема модернізації суспільного життя в Україні в різних його вимірах визначається як домінуюча з 1990-х років у політичній та інших галузях наукових досліджень.

Аналіз праць, присвячених цій проблематиці, свідчить, що новітній модернізаційний проект ідентичності в українському соціумі має перспективу реалізації на основі визнання пріоритетності в суспільстві чинників громадянської ідентифікації, державного статусу української мови, пріоритетності української національної культури. Поряд із зазначеними чинниками в суспільстві все ще існує характерний для українсько-російських відносин конфлікт ідентичностей, що базується на колоніальному («імперському») і антиколоніальному («націоналістичному») відповідних дискурсах [2, с.144 – 145].

Сучасні вчені розглядають у своїх працях традицію розвитку політичної думки в Україні як одну з важливих форм повторюваності і закономірності в політичній реальності українського суспільства. Праці провідних українських вчених в нинішній час можна розглядати як взірць наукової діяльності, що може у ХХІ столітті слугувати як основа виникнення традиції вивчення та осмислення геополітичної проблематики в українській політичній науці.

У політологічній науці стали надзвичайно актуальними дослідження з теорії та історії політичної думки, оскільки в нинішній час політична наука як специфічна система інтегрального наукового знання може розвиватися, маючи у своєму пізнавальному арсеналі як загальнонаукові методи, так і специфічні методи політичного аналізу і синтезу. На думку провідних українських вчених, за умов

наростання у світовому просторі процесів глобалізації та інформатизації зростає роль у політичній науці функціональних методик здобування нового знання про політичну сферу життя суспільств, держав, міждержавних об'єднань [3, с. 18].

Осмислення сутності нинішнього стану українського суспільства пов'язане з розв'язанням вченими різних наукових сфер проблем теоретичного і методологічного характеру. Дослідники, які працюють у сфері політологічної науки, здійснюють опрацювання та систематизацію емпіричного й теоретичного матеріалу для обґрунтування ролі політичних, ідеологічних та культурних факторів у розробці ефективних політичних стратегій гарантування безпеки країни, здійснення ринкових перетворень в економіці, утвердження громадянського суспільства і правової та соціальної держави.

Істотно розширилося предметне поле теорії політичної думки, що охоплює широкий спектр проблем, пов'язаних з внутрішніми (ідеологічна, правова, інформаційна, культурно-виховна, господарська діяльність державної влади), так і зовнішніми (захист інтересів держави у міжнародних відносинах, гарантування національної безпеки держави, участь у розв'язанні проблем регіонального та глобального характеру) функціями сучасної європейської української держави. Саме тому погоджуємося з думкою доктора філософських наук М. Михальченка щодо зростання ролі пізнавальної функції в процесі удосконалення теоретико-методологічного фундаменту політичної науки, зокрема у виявленні і прогнозуванні головних тенденцій геополітичної і національних стратегій, а також у відстеженні тактичних особливостей глобальної, регіональної і національних стратегій[3, с. 18].

Конструкція українського політологічного наративу є фундаментальною підставою для продукування колективної громадянської ідентичності в національному суспільстві новітньої української держави. Складовою частиною наукового дискурсу формування історичного наративу є дискурс конструювання ідентичності, тобто виокремлення українською поліцентричною національною спільнотою сукупності специфічних особливостей свого політичного буття від історії буття інших спільнот, а також інтерпретація цих особливостей у ціннісних, смислових та духовних категоріях.

Слід зазначити, що достатньо обґрунтованою є позиція з цього проблемного питання директора Інституту європейських досліджень НАН України доктора історичних наук А. Кудряченка, зокрема щодо оптимізації використання людських і природних ресурсів України з врахуванням особливостей стратифікації політичних, правових, соціокультурних, фінансово-економічних, транспортних та інших комунікацій у світовому політичному просторі. На його думку, невідкладним імперативом розвитку українського суспільства на початку ХХІ століття є його інтеграція в загальну систему європейських інституцій, що може сприяти раціональному і потужному використанню промислово-технологічного і інтелектуального потенціалу країни, становленню української держави як активного суб'єкта європейської та світової політики[4, с.240].

Можна зазначити, що в межах нинішнього політичного простору Європи національна ідентичність залишається природною формою вираження ідентичності політико-культурної спільноти, а національна держава – найоптимальнішою і найдоцільнішою сучасною формою політичного об'єднання. Виникає складне і проблемне питання щодо того, чи може в нинішній час передача національними державами певних законодавчих і виконавчих владних функцій центральним інституціям Європейського Союзу нівелювати національну ідентичність і сприяти формуванню наднаціональної колективної ідентичності?

Формування європейської ідентичності є вагомою передумовою реалізації спільних інтересів національних держав, які зберігають свій державний суверенітет та суб'єктність у розв'язанні усіх проблем внутрішньої та зовнішньої політики в межах цього наддержавного утворення. Процеси інтеграції є сприятливими для європейських держав у аспекті реалізації спільних регіональних проєктів та реалізації спільних інтересів у світовому просторі, зокрема у політичній, правовій, економічній та інших галузях.

З огляду на такі обставини необґрунтованою може бути позиція у вітчизняних та іноземних наукових і політичних колах щодо протиставлення європейського універсального типу ідентичності і локального типу ідентичності як двох протилежних типів світоглядного сприйняття дійсності.

Універсальний тип ідентичності виявляє тенденції до культурно-цивілізаційної єдності і соціально-економічної координації ринкової економіки європейських національних держав. Цей тип знаменний тим, що базується на ідеї ідентифікації громадян країн Європи як мешканців єдиного європейського географічного регіону, який вміщує взаємно пов'язані культурні традиції і практики суспільного буття різних народів.

Локальний тип ідентичності виявляє тенденції впливу конкретних просторових факторів на діяльність європейських держав, як культурно-цивілізаційних утворень, які є легітимними суб'єктами реалізації власних національних інтересів у межах регіонального геополітичного утворення – Європейського Союзу. Такий тип ідентичності конститує неповторний і оригінальний спосіб буття певної національної спільноти і особливості її функціонування у регіональному і загальнолюдському вимірах.

Слід наголосити на об'єктивній і виваженій позиції у цій проблематиці вищезгаданого А. Кудряченка, зокрема щодо упущень владних структур стосовно використання можливостей економічного та людського потенціалу, особливостей географічного положення території для утвердження інтересів української держави у контексті політичного ландшафту європейського простору. На його думку, нинішня політична еліта України продемонструвала відсутність стратегічного бачення і належної політичної волі в розробці раціональних підходів формування внутрішньої та зовнішньої політики держави [4, с. 231].

Потрібно зазначити, що Україна, Росія та інші країни пострадянського простору, як політичні регіони, є просторово-цивілізаційними утвореннями, які мають власні ідеологічні парадигми формування ідентичності, в основі яких культурні, політичні і соціальні традиції націєтворення та державотворення. Однією з основних політичних особливостей цих утворень є екстериторіальність, тобто підкорення населення законам власної держави і повний імунітет держави від юрисдикції іноземних держав.

На відміну від Росії, в Україні конструювання національної ідентичності відбувається на основі характерних для вітчизняної політичної думки уявлень про націю, про сучасну українську політичну національну спільноту. Творення цієї спільноти відбувається на засадах співгромадянства і

пріоритетності демократичних політичних цінностей у суспільстві, що зумовлює формування в межах цілісного політичного та соціального простору сучасного загального соціокультурного типу української нації.

У такій якості нинішня українська нація постає певним поліфункціональним феноменом, що виявляє специфічні особливості самосвідомості, політичного самоствердження і колективних інтересів, оскільки йдеться про українську політичну націю як самодостатнє суспільно-державне і культурно-політичне утворення, що поєднує громадян держави, які реалізують свої політичні, соціальні та інші права, виконуючи певні обов'язки.

Світоглядно-теоретичний вимір сьогоденного політичного життя свідчить, що формування в українському суспільстві сучасної для XXI століття моделі соціально-політичного розвитку не може бути здійснено внаслідок наявності помилкових стратегій і тактик політичних і економічних реформ, а також тотальної криміналізації соціуму. Значною мірою у визначенні особливостей цієї проблематики є виваженою і обґрунтованою позиція провідних теоретиків української політичної науки щодо того, що в нинішній час у політикумі бракує чітких уявлень про цілі й перспективи країни в світовому геополітичному просторі, а тому немає обґрунтованої програми політичних дій на найближчі роки[3, с. 321].

На початку XXI століття важливу роль у продукуванні фактичного і концептуального наукового знання про політичне життя українського суспільства відіграє Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. Цей інститут є провідною науковою установою у загальнополітичній і гуманітарній сферах суспільного життя України, оскільки є вагомим внесок його співробітників у дослідній роботі щодо формування сучасного політичного знання про події, явища, факти політичної історії та соціокультурної практики української нації та інших спільнот у світовому просторі.

Вчені, які працюють у галузі історії та теорії політичної науки в історичній ретроспективі, осмислюють проблему становлення української нації як політичного феномену державно організованої спільноти, яка є членом ООН, та регіональних міжнародних організацій. Виходячи з такої оцінки політичної науки як нормативно-ціннісної

системи знання, погоджуємося з надзвичайно актуальною українського вченого М. Михальченка щодо удосконалення методів відкриття нових сфер пізнання, зокрема через взаємодію таких вузькофахових та спеціалізованих галузей знання – геоеконіміка, геополітика, економічна і політична соціологія, філософія політики, глобалістика тощо [3, с. 47].

Ключові проблеми, які стосуються сучасних політичних процесів в Україні та моделей їхнього аналізу, висвітлює значною мірою таке політологічне системне видання «Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики» (М.І.Михальченко (кер.авт.кол.) М.С. Кармазіна, В.О. Ковалевський та ін..) – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010).

Ця монографія є колективним фундаментальним дослідженням проблемних аспектів світоглядно-теоретичного поля сучасного політичного життя українського суспільства за умов системних процесів його соціальної трансформації на початку ХХІ століття. Видання поєднує дослідні розробки моделей різних політичних практик щодо консолідації українського суспільства навколо спільних політичних цінностей та пріоритетів у внутрішньополітичній та зовнішньополітичній діяльності державних інституцій.

Автори монографії, враховуючи новітні тенденції естетики і етики української політики, розглядають явища політичного життя, які характеризують результати і подальші можливості утвердження в українському суспільстві політичних цінностей демократії, політичні основи його європейського вибору у зовнішньополітичній орієнтації і теоретико-методологічні засади розвитку політичних комунікацій у його локальному просторі в межах держави. Враховуючи змістовні положення цього монографічного видання, можна зазначити, що сучасна українська нація сформована на підставі принципу поліцентризму, тобто поєднання соціокультурних цінностей автохтонного та інших етносів й цінностей громадянського суспільства.

Актуальність питання національної ідентифікації полягає ще й у тому, що внаслідок маргіналізації культурних цінностей і дискредитації політичних цінностей української етнічної спільноти за часів Радянського Союзу нинішнє поліцентричне суспільство України недостатньо підготовлене до сприйняття сучасних викликів і загроз глобалізації. Нова

політична система національної самосвідомості недостатньо ще виконує регулятивну функцію у суспільному житті щодо утвердження сучасного українського соціуму як цілісної цивілізаційної, соціально-політичної функціональної системи.

Усвідомлення в суспільстві потреби саме науково обґрунтованого курсу цивілізаційного розвитку України у ХХІ столітті обумовлює практику накопичення емпіричного матеріалу щодо впливу природних та соціальних чинників на формування моделі політичної ідентичності громадян і функціонування інституцій держави. Пошук моделі політичної ідентичності в громадянському суспільстві та вироблення стратегії й тактики реалізації національних інтересів держави, розглядається в сучасній вітчизняній науковій думці як глобальна й актуальна проблема розвитку українського суспільства в нинішній його час політичної історії [5, с.271–290].

Потрібно зазначити, що в нинішньому українському суспільстві значною мірою, як свідчить досвід соціально-політичних змін у 2004–2009 рр., в сьогодні подолані, зумовлені географічно-політичною відірваністю територій України протягом ХХ століття, суттєві розходження в соціальному досвіді та політичній культурі мешканців різних етнографічних та адміністративних регіонів.

Правове підґрунтя функціонування такого поліцентричного суспільства створено після ухвалення Конституції України у 1996 р., у якій визначені законодавчі норми функціонування політичних інститутів, які регламентують повноваження органів державної влади та види їхньої політичної відповідальності. Тобто законодавчі норми Основного закону країни є політико-правовою основою формування політичної ідентичності населення України, зокрема щодо самовизначення громадян стосовно історичного минулого країни проживання, а також сформованих за певних історичних умов норм і цінностей політичного та культурного життя.

---

1. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.

2. Асиметрія міжнародних відносин/ За ред. Г. М. Перепелиці, О. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.

3. Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики/ М.І. Михальченко (кер.авт.кол.), М.С. Кармазіна, В.О. Ковалевські та ін. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – 358.
4. Кудряченко А.І. Геополітика: Підручник/А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.
5. Рудич Ф. Магістральні вектори сучасної української зовнішньої політики: спроба політологічного аналізу/ Фелікс Рудич// Наукові записки/Збірник – К.: ІПіЕНД. – 2001. Вип. 16.